

УДК 343.98

Євгеній Паніотов,

здобувач кафедри досудового розслідування
Навчально-наукового інституту
підготовки слідчих і криміналістів
Київського національного університету внутрішніх справ,
заступник начальника управління
Робочого апарату Укрбюро Інтерполу

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ЗЛОЧИН: КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ

У статті розглядається поняття транснаціонального злочину з криміналістичної точки зору. Під час обґрунтування своєї думки автор аналізує роботи українських та зарубіжних вчених, які досліджували питання міжнародної та транснаціональної злочинності в рамках різних юридичних наук, зокрема міжнародного права, кримінології, кримінального процесу, кримінального права та криміналістики.

Ключові слова: транснаціональний злочин, транснаціональна злочинність, міжнародний злочин, міжнародна злочинність, іноземний елемент в криміналістичній характеристиці злочину.

Питання міжнародної безпеки*

Проблема боротьби з міжнародною злочинністю — одним із найбільш негативних соціальних явищ сучасності — є досить важливою і складною для людства і держав світового співтовариства. Міжнародна злочинність створює загрозу для існування самого міжнародного державного співтовариства, оскільки в структурі людського суспільства зараз мають місце організовані і цілеспрямовано діючі кримінальні об'єднання. Вони перешкоджають здійсненню не тільки кримінально-правової, а й в цілому міждержавної соціально-економічної політики. Організовані міждержавні злочинні групи здійснюють будь-які протиправні дії, в тому числі насильницькі, посягають на права і свободи громадян, підривають економіку і правопорядок в державах світу і державної влади в різних країнах, у діяльності ООН, її формувань, інших міжнародних організацій. Дана обставина сьогодні для світової спільноти в боротьбі з міжнародною злочинністю має першочергове значення в інтересах забезпечення міжнародної

безпеки і навіть пов'язана з проблемою виживання людства [1].

Головне в сучасній злочинності — це не кількісні її зміни, а якісні перетворення, вираженням яких слугує поява нових видів злочинів, зростання масштабів злочинності, зухвалість і жорстокість дій злочинців, проникнення злочинності в усі структури суспільства і держави, рівень її організованості і міжнародного «співробітництва», тобто концентроване вираження того, що загрожує вільному і незалежному існуванню держави. Сучасну злочинність характеризують як професійну, організовану, корумповану, транснаціональну, економічну і т. д. Кожна з цих характеристик відображає яку-небудь зі сторін злочинності, що в цілому дуже різноманітна і різнопланова. Одні показники відображають зміни всієї злочинності (збільшення корисливих мотивів і жорстокості дій злочинців, підвищення професіоналізму), інші — тільки певні складові (організованість, міжнародний характер дій). Деякі показники чітко розмежовують злочинність на складові частини (професійна — непрофесійна), а окремі переплітаються, характеризуючи те саме явище з різних

* Внутрішню рубрикацію тексту (підзаголовки) здійснено редакцією.

позицій (організована, транснаціональна тощо). У даний час злочинність дедалі більшою мірою стає професійною. Вищою формою професіоналізму сучасної злочинності виступає організована злочинність, суттю якої є пристосованість до виживання і забезпечення найбільшої результативності діяльності [2].

Питання щодо визначення поняття і сутності транснаціональної злочинності, а також заходів протидії цьому негативному явищу сьогодення вже широко висвітлені у вітчизняній і зарубіжній літературі. На даний час існує велика кількість наукових праць і досліджень транснаціональної злочинності з міжнародного та кримінального права, кримінології та криміналістики. Відповідні проблеми детально вивчаються Організацією Об'єднаних Націй, Міжнародною організацією кримінальної поліції — Інтерполом, Міжнародною організацією з міграції тощо.

Слід безумовно погодитися з думкою експертів ООН, висловленою у дискусії на IX Конгресі ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками (1995 р.), і наведену В. В. Меркушиним у дослідженні щодо транснаціональної організованої злочинності, про те, що організована злочинність створює пряму загрозу національній і міжнародній безпеці і стабільності і являє собою фронтальну атаку на політичні і законодавчі влади, а також створює загрозу самій державності. Вона порушує нормальне функціонування соціальних і економічних інститутів і компрометує їх, що призводить до втрати довіри до демократичних процесів. Вона підриває процес розвитку, [...] ставить у положення жертви населення цілих країн і експлуатує людську вразливість, [...] охоплює, обплутує цілі прошарки суспільства [3].

На сьогоднішній день, на нашу думку, особливої актуальності набуває дослідження криміналістичної складової поняття транснаціональної злочинності, транснаціонального злочину. Вказане зумовлено необхідністю практичної реалізації положень міжнародних нормативних актів щодо боротьби зі злочинністю, удосконалення та активізації цієї діяльності.

Розглядаючи питання міжнародної боротьби зі злочинністю Л. Н. Галенська

вже у 70-х роках минулого сторіччя писала про визнання державами спільної небезпеки для себе певних кримінальних діянь і необхідності використання спільних заходів для їх припинення (піратство, рабство і работоргівля, торгівля жінками та дітьми, підробка грошових знаків і цінних паперів, незаконна торгівля наркотиками, розповсюдження порнографічних видань, «піратське» радіомовлення, розрив чи пошкодження підводного кабеля, ненадання допомоги на морі при зіткненні морських суден, незаконне захоплення повітряних суден тощо). Серед ознак таких злочинів слід зазначити, зокрема:

— вони скоюються, як правило, на території декількох держав або на території, що не підпадає під юрисдикцію жодної держави;

— обтяжені іноземним елементом (діяння скоєне на іноземній території, є іноземці-співучастники і т. д.);

— обидва вищевказаних моменти обумовлюють те, що в боротьбі з такого роду діяннями використання тільки національних засобів не може дати необхідного ефекту [4].

Боротьба з міжнародною злочинністю ведеться в межах не тільки національного законодавства, а й міжнародних нормативних актів, що, на думку В. П. Панова, складають у своїй сукупності міжнародне кримінальне законодавство [5]. Хоча, на нашу думку, використання терміна «міжнародне кримінальне законодавство» у даному контексті є не зовсім прийнятним, оскільки сукупність таких документів, а також предмети їх регулювання не є тотожними, відповідні документи є різними за своєю сутністю, змістом тощо.

Міжнародна злочинність і міжнародний злочин

На нашу думку, криміналістичне розуміння поняття «транснаціональний злочин» має ґрунтуватися на вже існуючих міжнародно-правових, кримінально-правових та кримінально-процесуальних дослідженнях з указаного питання. Зокрема огляд наукових джерел з міжнародного права дає уявлення про міжнародно-правове розуміння міжнародної злочинності й міжнародного злочину,

визначає класифікацію таких злочинів тощо.

У літературі розглядаються такі поняття, як:

— міжнародний злочин — вчинюється як державою, так і фізичними особами одночасно і порушує міжнародні зобов'язання, що розглядається міжнародним співтовариством як злочин. До міжнародних злочинів належать: злочини проти миру, військові злочини, злочини проти людяності (Р. А. Мюллерсон) [6];

— особлива група із сукупності міжнародних злочинів — «міжнародні злочини проти людства або його частини» (П. І. Гришаєв) [7];

— злочини міжнародного характеру, що вчинюються тільки фізичними особами, зокрема такі, що:

наносять шкоду мирному співробітництву і нормальному здійсненню міждержавних відносин;

наносять шкоду міжнародному економічному і соціально-культурному розвитку;

наносять шкоду особистості, особистому (приватному), державному майну і моральним цінностям;

інші злочини міжнародного характеру (Абу Давас Басем Мохаммед) [8];

О. І. Леженіна виділяє:

— міжнародні злочини;

— злочини міжнародного характеру;

— загальнокримінальні злочини транснаціонального характеру [9];

— вчинення злочинів транснаціонального характеру — одна із сфер злочинної діяльності транснаціональних злочинних організацій (В. В. Меркушин) [10];

— до поняття міжнародної злочинності належать діяння, які «в сучасних умовах можуть привести до повного знищення людства або його значної частини» (П. І. Гришаєв) [11];

— сучасна злочинність характеризується як транснаціональна, ... що відображає її «міжнародний характер дій» (Н. С. Карпов) [12];

— організована злочинність, що «... набуває транснаціонального характеру», міжнародна злочинність (В. П. Панов) [13].

В. М. Волженкіна визначає поняття:

— організована міжнародна злочинність;

— транснаціональна злочинність;

— міжнародна злочинна діяльність,

елементом якої є організована злочинність [14].

В. В. Меркушин пропонує поняття:

— транснаціональна організована злочинність;

— транснаціональні злочинні організації;

— транснаціональні корпорації [15].

Н. С. Карпов також визначає транснаціональні групи як особливу форму організованої злочинності, що включають до сфери своєї діяльності території поза країною свого базування [16];

— транскордонна злочинність, що концентрується на обмежених площах всередині митних територій (П. Д. Біленчук) [17].

Перелік указаних понять і визначень, як, безумовно, й авторів, що досліджують вказані явища, не є вичерпним. У той самий час у літературі зустрічається думка, що дослідження міжнародної (транснаціональної) злочинності пов'язані з такими труднощами:

— відсутність визначення транснаціональної злочинності;

— відсутність міжнародного кодексу з переліком її діянь;

— відсутність статистики, що підтверджувала б факт її існування.

На даний час поняття «міжнародна злочинність» формується під впливом практики і розглядається, здебільшого, як загальнокримінальне явище, тобто злочинність стала «міжнародною без політичного змісту», оскільки майже всі злочини, передбачені кримінальним правом, набули міжнародної поширеності.

Ознаки

транснаціональних злочинів

Серед ознак транснаціональних злочинів виділяються:

— небезпека злочину більш ніж для однієї країни;

— природа вчиненого злочину;

— характеристика злочинця або хоча б одного з учасників групи як особи, яка причетна до вчинення злочинів на території інших держав;

— поведінка злочинця або його співучасників [18].

Для визначення злочину як транснаціонального необхідно звертати увагу на:

— громадянство злочинця; для кожної окремої країни вчинений злочин є

транснаціональним, якщо він вчинений іноземцем (і не тільки ним);

— динаміка злочину: місцева (національна) злочинність має в основному статичні характеристики, головною з яких є прив'язаність більшості злочинців до місць свого постійного проживання. У свою чергу, транснаціональна злочинність проявляється у постійному русі й динаміці. Особи, що вчинюють транснаціональні злочини, можуть пересуватися з однієї країни до іншої та не мати постійного місця проживання;

— організованість транснаціональної злочинності: транснаціональна злочинність у сучасних умовах існує переважно у вигляді транснаціональних злочинних об'єднань;

— професіоналізм транснаціональної злочинності розглядається як: високий рівень володіння злочинною майстерністю; постійне зайняття, що здійснюється на постійній основі як спосіб отримання доходів.

На відміну від національної, внутрішньодержавної злочинності, яка являє собою сукупність злочинів, феномен міжнародної (транснаціональної) злочинності — це і процес, і продукт функціонування, в першу чергу, великих і малих об'єднань злочинців, що діють на транснаціональному рівні. Тому вказаний феномен складають, в першу чергу, не злочини, а особлива категорія осіб, що їх вчинюють.

Можна погодитися з думкою про те, що міжнародну злочинність слід розуміти як протиправні дії і саме функціонування транснаціонально структурованих або пов'язаних професійних злочинних об'єднань, а також груп злочинців різної чисельності і характеру об'єднання, які не мають чіткої організації (у тому числі злочинці-одинаки), створені на довготривалій або короткочасній основі, з постійним або змінюваним складом, обов'язковим елементом діяльності яких є перетинання кордонів держав для реалізації їх злочинних намірів, а також вся сукупність вчинюваних ними діянь, у тому числі тих, наслідки яких проявляються за межами країни, де вони були вчинені, діянь, метою яких було протизаконне здобуття, отримання матеріальних і грошових коштів [19].

Однак вказане не дає криміналістичного розуміння транснаціонального зло-

чину, не розкриває тих його ознак, що мають значення для криміналістичного дослідження цих злочинів, їх розкриття та розслідування.

На нашу думку, в основу криміналістичного поняття злочину з іноземним елементом має лягти не тільки його суб'єкт, держава чи фізична особа, як, зокрема, й не міжнародні акти, що визначають злочинність певного діяння.

В основу криміналістичного розуміння злочину з іноземним елементом мають лягти ознаки, що матимуть криміналістичне значення, визначатимуть особливість його криміналістичної характеристики, тобто підкреслюватимуть його «транснаціональність».

Згідно з п. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю, і повітря)» від 04.02.2004 р. № 1433—IV, злочин носить транснаціональний характер, якщо він:

— вчинений у більш ніж одній державі;

— вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю мала місце в іншій державі;

— вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі;

— вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

Указані положення Конвенції являють собою міжнародно-правове розуміння ознак транснаціонального злочину.

На нашу думку, транснаціональність злочину може визначатися за наступними ознаками:

— злочин вчинюється на території декількох держав;

— злочин вчинюється на території однієї держави, а злочинний наслідок має місце на території іншої держави;

— суб'єктом злочину є громадянин (громадяни) іншої держави.

Указані ознаки як окремо, так і у сукупності являють собою іноземний елемент в криміналістичній характеристиці злочину, тобто визначають його транснаціональність.

Транснаціональність злочину може також бути визначена наявністю міжнародного (іноземного) елемента в кримінально-процесуальних відносинах (під час розслідування конкретної кримінальної справи). Зокрема міжнародний (іноземний) елемент у кримінально-процесуальних відносинах має місце коли:

— об'єкт кримінально-процесуальних відносин знаходиться за межами країни, в якій провадиться кримінальна справа (на території іноземної держави або міжнародній території);

— одним із суб'єктів кримінально-процесуальних відносин є іноземець, іноземна держава (іноземний державний орган), юридична особа—нерезидент, міжнародна організація;

— фактичний зміст процесуальних відносин реалізується за межами країни;

— юридичний факт, внаслідок якого виникають, змінюються чи припиняються кримінально-процесуальні відносини, має місце за межами країни, органи якої здійснюють провадження у справі;

— для регулювання кримінально-процесуальних правовідносин застосовуються норми права іноземної держави чи міжнародної організації.

Слід також зазначити, що наявність міжнародного (іноземного) елемента в кримінально-процесуальних відносинах може бути як передумовою визначення злочину транснаціональним так і цілком логічною складовою розслідування такого злочину.

Висновки

Таким чином, злочини, для криміналістичної характеристики яких є властивою наявністю іноземного елемента, тобто однієї або декількох з вказаних ознак, незалежно від їх суб'єкта (держава чи фізична особа) та правового регулювання, можна охопити криміналістичним поняттям «транснаціональні злочини».

Тобто транснаціональний злочин — це злочин, для якого є властивим наявність іноземного елемента в криміналістичній характеристиці або/та в кримінально-процесуальних відносинах під час його розслідування.

У свою чергу, неможливо залишити поза увагою той факт, що наявність іноземного елемента в тому чи іншому злочині є суттєвою ознакою, що впливає як на криміналістичну характеристику, так і на методику розслідування відповідного злочину. Зокрема під час розслідування транснаціонального злочину можуть мати місце особливий правовий порядок організації проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Наприклад, проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на території іншої держави: перших, відповідно, в рамках правової допомоги, других — згідно з міжвідомчими міжнародними договорами або в порядку міжнародного поліцейського співробітництва, зокрема в рамках Міжнародної організації кримінальної поліції — Інтерполу.

На нашу думку, дослідження сутності поняття транснаціонального злочину з криміналістичної точки зору є однією з основних передумов для розробки теоретичних положень методики розслідування транснаціональних злочинів та, відповідно, покращення діяльності правоохоронних органів нашої держави у протидії злочинності в цілому.

ПРИМІТКИ

1. Абу Давас Басем Мохаммед. Становление и развитие межгосударственных организаций по борьбе с международной преступностью (уголовно-правовое исследование на материалах Украины и Молдовы) : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. права : 12.00.08 / Мохаммед Басем Давас Абу ; Междунар. независимый ун-т Молдовы. — Кишинев, 2001. — С. 4—9.

2. Карпов Н. С. Злочинна діяльність : монографія / Н. С. Карпов. — К. : Вид-во Семенко Сергія, 2004. — С. 25.

3. Меркушин В. В. Борьба с транснациональной организованной преступностью / В. В. Меркушин. — Минск : Амалфея, 2003. — С. 3.

4. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галенская. — М. : Междунар. отношения, 1972. — С. 4—10.
5. Панов В. П. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями / В. П. Панов ; К. А. Бекашев (отв. ред.). — М. : Юрист, 1993. — С. 7.
6. Международное уголовное право : учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по спец. «Юриспруденция» / И. П. Блищенко, Р. А. Калашкарян, И. И. Карпец [и др.]; В. Н. Кудрявцев (ред.); РАН, Ин-т государства и права. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Наука, 1999. — С. 10—11.
7. Гришаев П. И. Международная преступность и ее причины : лекция / П. И. Гришаев ; ВЮЗН. — М., 1987. — С. 20.
8. Бородин С. В. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью: (Проблемы деятельности ООН в области предупреждения преступности и обращения с правонарушителями) / С. В. Бородин, Е. Г. Ляхов. — М. : Междунар. отношения, 1983. — 200 с.
8. Абу Давас Басем Мохаммед. Зазнач. праця. — С. 4—9.
9. Карпов Н. С. Зазнач. праця. — С. 10.
10. Меркушин В. В. Зазнач. праця. — С. 3—17.
11. Гришаев П. И. Зазнач. праця. — С. 20—25.
12. Карпов Н. С. Зазнач. праця. — С. 21—37.
13. Панов В. П. Зазнач. праця. — С. 4.
14. Волженкина В. М. Международное сотрудничество в сфере уголовной юстиции / В. М. Волженкина ; Санкт-Петербургский юридический ин-т Генеральной прокуратуры Российской Федерации. — СПб., 1998. — С. 5—7.
15. Меркушин В. В. Зазнач. праця. — С. 18—28.
16. Карпов Н. С. Зазнач. праця. — С. 21—37.
17. Биленчук П. Д. Транснациональная преступность: состояние и трансформация : учеб. пособ. / П. Д. Биленчук, С. Е. Ерменов, А. В. Кофанов. — К. : Атика, 1999. — С. 91.
18. Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества : междунар. науч.-исслед. проект / РАН, Ин-т государства и права. — М. : БЕК, 1995. — С. 230.
19. Там само. — С. 233.

Паниотов Евгений. Транснациональное преступление: криминалистическое понятие. В статье рассматривается понятие транснационального преступления с криминалистической точки зрения. Во время обоснования своего мнения автор анализирует работы украинских и зарубежных ученых, которые исследовали вопросы международной и транснациональной преступности в рамках разных юридических наук, а именно международного права, криминологии, криминального процесса, криминального права и криминалистики. **Ключевые слова:** транснациональное преступление, транснациональная преступность, международное преступление, международная преступность, иностранный элемент в криминалистической характеристике преступления.

Paniotov Yevhenii. Transnational crime: the criminalistics' concept.

In the article the concept «the transnational crime» is considered in the view of criminalistics. With purpose to prove its position an author analyses the works of Ukrainian and foreign scientists, who explored the matters of international and transnational criminality in the frame of different law sciences, namely international law, criminology, criminal procedure, criminal law and criminalistics.

Key words: transnational crime, transnational criminality, international crime, international criminality, international element in the criminalistic features of the crime.